

KONTAKTY NAUKOWE POLSKI I NIEMIECKIEJ REPUBLIKI FEDERALNEJ*

Zagadnienia nauki i technologii nabierają we współczesnym świecie szczególnego znaczenia, jako że wpływają zarówno na kierunek polityki wielu państw, a także kształtują ich zagraniczną wymianę kulturalną.

1. OGÓLNE RAMY MIĘDZYNARODOWEJ WSPÓLPRACY NAUKOWEJ

Chociaż międzynarodowe kontakty naukowe mają już wielowiekową tradycję, a ujmowanie ich w pewne ramy organizacyjne dokonywało się poprzez tworzenie międzynarodowych unii różnych dyscyplin wiedzy w ciągu całego XIX w., to jednak dopiero od czasów I wojny światowej, a szczególnie od 1945 r., formy tej międzynarodowej współpracy nie tylko się bardzo wzbogaciły, ale także — w wielu wypadkach — zasadniczo zmieniły. Tak więc obok tradycyjnej, dwustronnej wymiany — dokonującej się początkowo na płaszczyźnie prywatnej bądź to korespondencji czy też spotkań osobistych — pojawiają się nowe formy i możliwości współpracy naukowej. Szeroko rozwinięta sieć stypendiów naukowych, pochodzących z różnych międzynarodowych fundacji a także towarzystw, organizacji i placówek państwowych, umożliwia obecnie wielu naukowcom przebywanie na zagranicznych uniwersytetach i ośrodkach naukowych. Uczni wielu krajów przeprowadzają wspólnie międzynarodowe przedsięwzięcia badawcze, np. w ramach Międzynarodowego Roku Geofizycznego (1958—1959), Roku Spokojnego Słońca, czy też realizują „Międzynarodowy Program Biologiczny. Wszystkie te inicjatywy, w których także polskie ośrodki naukowe miały swój udział, są dowodem postępującego „umiędzynarodowienia” życia naukowego. Ten kierunek rozwoju międzynarodowej współpracy pociąga za sobą konieczność wprowadzania wciąż nowych form organizacyjnych, odpowiadających wzrastającym w tej dziedzinie potrzebom. Toteż poza uniwersytetami i placówkami naukowo-badawczymi, ważną rolę spełniają w pielęgnowaniu kontaktów z zagranicą różne specjalistyczne organizacje naukowe, posiadające na płaszczyźnie międzynarodowej swoje organa naczelne. W tym dosyć skomplikowanym systemie międzynarodowych powiązań naukowych, naukowo-technicznych i naukowo-gospodarczych wyłaniają się trzy zasadnicze płaszczyzny międzynarodowej wymiany. Jest to przede wszystkim 1) współpraca bilateralna, rozwijająca się w ramach międzypaństwowych umów kulturalnych, 2) międzynarodowa kooperacja multilateralnego charakteru — taka jaką inicjuje m. in. Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury oraz 3) starania integracyjne określonych grup czy wszystkich państw w skali światowej. I chociaż widoczne są starania poszczególnych państw, zrzeszeń i organizacji do popierania w swej polityce kulturalnej wspomnianych powyżej form wymiany, to jednak w obecnej sytuacji wpływa na ich kształtowanie się konkretny układ stosunków politycznych.

2. WARUNKI ROZWOJOWE KONTAKTÓW NAUKOWYCH MIĘDZY POLSKĄ A NRF

Właśnie taka sytuacja wpływa w sposób zasadniczy na rozwój stosunków naukowych pomiędzy Polską a Niemiecką Republiką Federalną. Kontakty naukowe

* Opracowano na podstawie: *Auswärtige Kulturbeziehungen* t. I, II, III: 1964, 1965, 1966. Herausgegeben von Bertold Martin; „Deutsch-Polnische Hefte”, hrsg. Deutsche Gesellschaft für Kultur- und Wirtschaftsaustausch mit Polen e. V. Düsseldorf. Roczniki: 1958—1964; „Begegnung mit Polen”. Zeitschrift für deutsch-polnische Verständigung. Wydawnictwo H. Grüber. Roczniki: 1964—1967; *Polska Ludowa — słownik encyklopedyczny*. „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1965; „Nauka Polska”. Wydawnictwo PAN, Warszawa, roczniki: 1959—1967. „Frankfurter Allgemeine Zeitung” nr 248 z 25 X 1965; A. Skowroński, *Polska a problem Niemiec, 1945—1965*. Warszawa 1967.

nie są regulowane i określone w tym wypadku żadną umową kulturalną, gdyż nie zostały zawarte układy normujące wzajemne stosunki w tej dziedzinie.

Jak wiadomo, rząd polski niejednokrotnie wyrażał gotowość uregulowania całości stosunków między PRL i NRF, a więc i zagadnień związanych z wymianą kulturalną. Ta postawa znalazła szczególnie dobitny wyraz w *exposé* prezesa Rady Ministrów, J. Cyrankiewicza, który na posiedzeniu Sejmu PRL w dniu 16 III 1955 r. stwierdził:

„Gotowi jesteśmy unormalizować stosunki z Niemcami zachodnimi. Nasza wymiana kulturalna we wszystkich dziedzinach — teatru, literatury, nauki — z Francją i innymi krajami zachodniej Europy, rozwija się z naszej inicjatywy, przewyżczając przeszkody stawiane przez tych, którzy chcą torpedować pokojową współpracę między narodami”.

Dwa lata później, na zebraniu załogi zakładów „H. Cegielskiego” w Poznaniu w dniu 5 VI 1957 r., Władysław Gomułka powiedział:

„Nie wchodząc w sprawy ustrojowe NRF, gotowi jesteśmy rozwijać obojętnie korzystną wymianę gospodarczą i kulturalną i w ogóle normalne, oparte na pokojowym współistnieniu, stosunki z NRF”.

Wobec stanowiska rządu niemieckiego uzależniającego normalizację stosunków między PRL a NRF od spełnienia szeregu warunków nie doszło do nawiązania stosunków dyplomatycznych, chociaż obydwa kraje utrzymują kontakty handlowe i kulturalno-naukowe.

Można nawet od kilku lat zaobserwować pewne ożywienie współpracy pomiędzy ośrodkami naukowymi Polski i NRF. Forma tych kontaktów nie odbiega w zasadzie od powszechnie przyjętych i praktykowanych zwyczajów w międzynarodowej wymianie naukowej.

a. Inicjatywy Niemieckiej Republiki Federalnej

Obserwując rozwój stosunków naukowych między Polską a NRF stwierdzić trzeba, iż istnieje po stronie zachodniemieckiej dążenie do zacieśniania i rozszerzania kontaktów naukowych z naszym krajem. Przyczyniły się do tego zarówno szybki rozwój, duże osiągnięcia, jak i pozycja nauki polskiej w świecie, ale także przeświadczenie o obiektywnej konieczności utrzymywania osobistych i instytucjonalnych stosunków bez względu na różnice polityczne i ustrojowe. Nie ulega wątpliwości, iż w dzisiejszej dobie nie ma kraju, który uporałby się sam z problemami, jakie niesie ze sobą rozwój współczesnej cywilizacji. Kooperacja naukowa, naukowo-techniczna i naukowo-gospodarcza jest niezaprzeczalnie życiową koniecznością, przed jaką stoją dzisiejsze uprzemysłowane kraje. Nie można jednak w tym kontekście pominąć również celów, stawianych sobie przez NRF w ramach zagranicznej polityki kulturalnej, stosowanej przez nią wobec państw socjalistycznych.

Stosunkowo największe zainteresowanie wzbudzają w NRF dzieła polskich uczonych z zakresu nauk społecznych. Toteż gdy ukazują się w wydawnictwach zachodniemieckich tłumaczenia książek naukowców polskich, wywołują one zazwyczaj żywą reakcję tamtejszego środowiska naukowego. I tak np. praca prof. A. Schaffa pt. *Marks albo Sartre?* doczekała się w NRF trzech wydań. Nieobce są czytelnikowi niemieckiemu m. in. również książki prof. K. Michałowskiego oraz L. Kołakowskiego.

Wyrazem szczególnego uznania dla osiągnięć polskich naukowców są m. in. takie wyróżnienia jak: przyznanie przez uniwersytet w Strasburgu tytułu doktora *honoris causa* prof. K. Michałowskiemu, doc. M. Szyrockiemu „medalu Goethego” — za prace naukowe z dziedziny niemieckiej literatury barokowej ufundowanego przez Instytut Goethego w Monachium. Instytut ten zajmuje się problematyką rozpowszechniania niemieckiego języka i kultury za granicą.

Wymianę naukową z zagranicą, po stronie zachodnioniemieckiej, organizują i koordynują przede wszystkim trzy placówki, a mianowicie: *Deutsche Forschungsgemeinschaft*, *Deutscher Akademischer Austauschdienst* oraz *Alexander von Humboldt Stiftung*, chociaż zdarza się nierzadko, iż inicjatywę podejmują także osoby prywatne. I tak np. zawarta została w r. 1966 umowa między kierownikiem międzynarodowego domu studenckiego pn. *Fridtjof-Nansen-Haus* w Getyndze a Ministerstwem Szkolnictwa Wyższego i Ministerstwem Spraw Zagranicznych PRL — przewidująca zwiększoną wymianę profesorów, młodszych pracowników naukowych, studentów i praktykantów.

b. Wyjazdy naukowców polskich do NRF

Kontakty naukowe między Polską a Niemiecką Republiką Federalną nie określają zatem umowy, w których w miejsce ustaleń międzypaństwowych wkracza inicjatywa poszczególnych środowisk lub placówek naukowych. Na zaproszenie poszczególnych uczelni czy też nawet katedr wyjeżdżają polscy uczeni do NRF i biorą udział w periodycznych sympozjach lub konferencjach, wygłaszają odczyty, referują wyniki własnych badań, wymieniają doświadczenia, a czasem prowadzą cykliczne wykłady dla studentów jakiegoś wydziału czy też uczelni ich goszczącej.

Częstsze są jednak kontakty w ramach multilateralnej kooperacji. Zarówno Polska, jak i NRF, są członkami wielkich międzynarodowych organizacji o charakterze i zasięgu światowym, jak np. UNESCO, Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), Organizacja Wyżywienia i Rolnictwa (FAO), Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej, a także szeregu unii wchodzących w skład Międzynarodowej Rady Unii Nauk (ICSU) oraz międzynarodowych komitetów specjalnych ICSU, a mianowicie: — Międzynarodowego Komitetu Badań Przestrzeni Kosmicznej (GOSPAR) i Międzynarodowego Komitetu Badań Oceanograficznych (SCOR). Na kongresach, sympozjach, seminariach organizowanych z inicjatywy tych zespołów na terenie Niemieckiej Republiki Federalnej delegaci nauki polskiej — którzy w niektórych wypadkach zasiadają we władzach i współorganizują te międzynarodowe spotkania — najczęściej występują z referatami czy też komunikatami przedstawiającymi zdobycze i osiągnięcia nauki polskiej. Z okazji takiego pobytu uczeni zwiedzają specjalistyczne ośrodki naukowe, laboratoria i placówki doświadczalne, zapoznają się z metodami, organizacją i tematyką prac naukowo-badawczych, zapraszani są na spotkania i zebrania naukowe, na których wygłaszają odczyty i prowadzą dyskusje.

Mniej liczna jest grupa naukowców prowadząca w NRF wyłącznie badania własne. Najczęściej połączone są one z udziałem w jakiejś specjalistycznej konferencji czy też kolokwium. Natomiast młodszy pracownicy nauki, wyjeżdżający najczęściej w ramach stypendiów międzynarodowych fundacji, dotacji krajowych towarzystw naukowych lub też delegacji własnego resortu, odbywają staże naukowe i badawcze bądź w katedrach uniwersyteckich, bądź też w akademickich lub przemysłowych instytutach badawczych. Na programy ich pobytu w NRF składa się na ogół badanie i gromadzenie materiałów do prac na stopnie naukowe, prowadzenie studiów porównawczych, zwłaszcza w dziedzinie nauk biologicznych, rolniczych i leśnych, zapoznawanie się z aparaturą naukową i technologią w naukach matematyczno-fizycznych i technicznych. Wyniki tych badań ogłaszane są w czasopismach naukowych lub w publikacjach książkowych. Plonem poszukiwań archiwalnych i materiałowych uczonych, reprezentujących nauki społeczne, są publikacje wzbogacające niezwykle rozległą i popularną w społeczeństwie polskim literaturę niemcoznawczą.

Jednak najwyższe kontakty ze środowiskiem naukowym NRF utrzymują matematycy, fizycy i chemicy. W ostatnich czterech latach zajmowali oni 27,8% ogólnej liczby wyjeżdżających do NRF przedstawicieli placówek PAN i wyższych uczelni. Niewiele ustępują im reprezentanci nauk technicznych, których udział

w tym samym okresie wyniósł 26,0%. A dopiero trzecie miejsce zajmują nauki społeczne, osiągając 19,1%. Po czym kolejne miejsca należą do nauk biologicznych — 12,9%, rolniczo-leśnych — 9,4%, medycznych — 3,4% i innych — 0,9%.

W kontaktach z placówkami naukowymi NRF Polskę reprezentowali w 77,9% samodzielni pracownicy naukowci. Przodują tu również profesorowie i docenci nauk matematyczno-fizycznych (25,2%), kadra profesorska nauk technicznych biorąca udział w konferencjach i spotkaniach stanowiła 19,1%, nauki społeczne uplasowały się także i w tym zestawieniu na trzecim miejscu (18,2%), a biologia i nauki rolniczo-leśne dzielą czwarte miejsce (po 6%), natomiast nauki medyczne reprezentowane są jedynie w 3,4%. Należy przyjąć, iż udział medyków we współpracy z placówkami naukowymi NRF kształtuje się na nieco wyższym poziomie, ponieważ Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej utrzymuje bezpośrednie kontakty z odpowiednimi placówkami zachodnioniemieckimi.

Inną formę kontaktów naukowych Polski i NRF stanowi rozwijająca się od 1958 r. wymiana praktyk wakacyjnych dla studentów kierunków naukowo-technicznych. Dokonuje się ona w ramach międzynarodowej organizacji do spraw wymiany tych praktyk. W l. 1958—1965 przebywało 182 polskich studentów na dwu- lub trzymiesięcznych praktykach wakacyjnych w zachodnioniemieckich zakładach przemysłowych. W tym samym czasie 176 studentów z NRF odbywało swoje praktyki w polskich fabrykach.

3. OGÓLNA OCENA

Przedstawienie — chociażby tylko względnie poprawnie — całego obrazu istniejących powiązań i stosunków pomiędzy nauką polską a zachodnioniemiecką nie jest rzeczą łatwą, a nawet wręcz niemożliwą. Kontakty te, jak już wspomniano, są bowiem utrzymywane, zarówno za pośrednictwem międzynarodowych organizacji naukowych, jak i bezpośrednio między poszczególnymi instytucjami, i to nie tylko przez PAN, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej, ale także przez inne ministerstwa i podległe im placówki naukowe.

Przy próbie oceny rozwoju dotychczasowych stosunków naukowych między Polską a Niemcami zachodnimi trudno mówić o równomiernym rozszerzaniu się tych kontaktów. Przyczyn tego stanu rzeczy należy się dopatrywać nie tylko w polityce prowadzonej w stosunku do krajów socjalistycznych przez rząd boński, lecz także w fakcie istnienia Niemieckiej Republiki Demokratycznej, z którą łączy Polskę woleńskie przyjazne stosunki. Polska związana jest z NRD układami regulującymi także stosunki naukowe. Powiązania polityczne, gospodarcze, kulturalne i naukowe Polski i NRD w dużej mierze redukują potrzebę specjalnych kontaktów z Niemcami zachodnimi. Toteż w okresie ostatnich czterech lat 85,5% naukowców wyjeżdżających z ramienia PAN i Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego przebywało w Niemieckiej Republice Demokratycznej, a jedynie 14,5% w Niemieckiej Republice Federalnej.

Jednak wysiłki zagranicznej polityki kulturalnej NRF, dla której niezmiernie ważnym i nowym akcentem jest kooperacja naukowa, zmierzają do uaktywnienia stosunków naukowych z państwami socjalistycznymi — w tym także i z Polską. Stanowisko polskie w tej sprawie przedstawił minister Kazimierz Olszewski w wywiadzie udzielonym w dniu 7 XII 1966 r. dziennikowi ukazującemu się w Essen pt. „Neue Rhein-Ruhr Zeitung”. Minister Olszewski zapewnił swoich rozmówców, iż Polska gotowa jest zacieśniać wymianę naukową z Niemiecką Republiką Federalną oraz rozważyła już także bardzo wnikliwie pewne konkretne propozycje z Bonn i żywi również nadzieję, „iż polityka rządu NRF oprze się na pewnych realnych przesłankach”.

Michalina Boral